Krunoslav
Draganović

Rim 1965.

Bosna u priči, šali i anegdoti

BOSNA U PRIČI, ŠALI I ANEGDOTI

KRUNOSLAV STJ. DRAGANOVIĆ, Rim, Italija.

DAJUĆI u tisak ovu skromnu zbirku priča, šala i anegdota iz Bosne — zapravo tek njezine prve stranice — vjerujem, da ću pokojem znanom i neznanom prijatelju učiniti veselje. Ti proizvodi čistog narodnog duha kriju u sebi obilje svježine, originalnosti, zdravog humora, topline i mudrosti, da i u današnja nervozna i napeta vremena mogu pružiti časak vedre razonode i tihe radosti. Oni su na mahove i vjeran odraz one stare, iskonske Bosne, toliko raznolike svojim krajolikom i ljudima, toliko složene kulturom i vjerom, toliko pune neizmirenih suprotnosti čovještva i okrutnosti, herojstva i izdaje, toliko nepoznate — manje u vanjskim nego u nutarnjim, intimnim doživljajima — pa i u onim najkrupnijim, kao što je pojava pravoslavlja i islamizacija stanovništva, a do nedavna i sama činjenica bogumilstva u Bosni; one Bosne, toliko bogate zemlje ili, točnije, podzemlja, i toliko siromašnog pučanstva; krajine, u kojoj se vjekovima Istok i Zapad sudara i isprepliće, odbija i stapa, sve do dana današnjega. A ova sitna zbirčica samo želi obnoviti uspomenu na nju, na onu daleku i dragu Bosnu.

Prva misao o ovoj zbirčici nikla je, dok sam još živio u domovini. Imao sam na umu sakupljati narodnu predaju o prošlosti Bosne — podrazumijeva se Herceg-Bosne i svih njezinih dijelova — njezinih krajeva i mjesta, ustanova, obitelji i značajnih pojedinaca; isto tako i narodno blago u obliku legendi i priča, dosjetaka i poslovica, uzrečica i karakterističnih običaja. Htio sam u tom raznolikom i obilnom gradivu — kao u pješčanom prudu kraj bistre, gorske rijeke — tražiti zrnca povijesne istine, njihovu povijesnu podlogu. Upravo iznenadjuje, u kolikoj mjeri živi i održava se povijest i dalje, posebno u tako svježoj i sačuvanoj zemlji kao što je Bosna, ne samo u nazivima rijeka, gora i mjesta, ne samo u imenima obitelji i ljudi, ne samo u starim gradinama, crkvištima i stećcima, nego i u pričama i šalama, u anegdotama i običajima. Samo je valja osjetiti toplim srcem i razlučiti oštrim okom, kao zrnje pšenice u gomili pljeve, doduše simpatične i pjesničke, ali još uvijek poezije, a ne povijesti.

Da sam ostao u domovini i da su se njezine prilike drukčije razvile, vjerujem, umjesto ovog skromnog rukoveta, bilo bi danas na stolu omašno djelo. Ali sudbina je htjela drukčije. Valjda nigdje drugdje nisu hrvatski narod i hrvatsko ime u tolikoj mjeri zapostavljeni i prignječeni, kao upravo u Herceg-Bosni, posebno medju hrvatskim muslimanima. I tako od namjeravane debele knjige nastade tek knjižica, koju

spremam za tisak, a i to ne bez većih poteškoća, medju kojima ni one materijalne nisu na zadnjem mjestu. I zato, da predugo ne čeka, tiskam odmah izvadak iz nje, točnije: njezin početak.

Tim bih dao svoj prvi, sitni doprinos jednom vrijednom, vrlo potrebnom djelu: sačuvanju od propasti biser narodnog blaga. Sa žalošću godinama konstatiram, kako padaju u zaborav i iščezavaju tolike krasne stvari, dostojne da nas predstavljaju pred drugim, stranim narodima. Primjer naše najljepše i u svijetu najpoznatije pjesme, divne Hasanaginice, nastale u hrvatskom Imotskom i spjevane hrvatskom ikavicom, i odviše je rječit. Ima li još mjesta, gdje se ona pjeva u narodu? Koliko bismo bili danas siromašniji pred sobom i pred svijetom, da se nije našao jedan stranac, opat Fortis, da je zapiše, makar i ne bez sitnijih omašaka. A da su od starine zapisivane predaje i priče s povijesnom pozadinom, koliko bismo danas dublje i intimnije poznavali svoju povijest, tamo od vremena Krešimira i Borića, Kulina bana i "dobrijeh dana", Tvrtka, Husrevbega i Sokolović-paše!

Najveća vrijednost ovih u narodu pobilježenih priča leži, mislim, u tome, što nam one produbljuju poznavanje nepoznate Bosne. Ne njezina zemljopisa ili gospodarstva, njezinog šumskog i rudnog blaga; niti onoga, što se može aršinom izmjeriti i izraziti u "zdravoj valuti". Nego onoga, što je u njoj najvrednije i najmanje poznato: njezine psihologije i njezina nutarnjeg, intimnog života. To ne treba tumačiti ni dokazivati. Dosta je samo čitati jednu zgodicu za drugom.

Moram upozoriti još na jednu posebnu okolnost. U raskošnom mozaiku Bosne hotimice sam naglašivao njezin orientalni momenat. Činio sam to ne samo zato, jer je on manje poznat i više privlačiv; ne samo zato, jer je on u dugim periodama, bogumilskoj i tursko-islamskoj, prevladjivao u zemlji; nego i zato, što je danas, u vrijeme Vatikanskog koncila, općeg sabora oproštenja i izmirenja, potrebno posebno naglasiti, kako je zajedničko i u biti jednako vjerovanje svih ljudi, koji vjeruju u jednog Boga i slave Ga svaki na svoj način; napose, vjerovanje Islama i Kršćanstva.

Na prigovor, da izvjesne legende i priče možda nisu nikle u Bosni, već na Zlatnom Rogu ili uopće na Istoku, odgovaram, da su one ipak "bosanske", jer se na njima vjekovima formirao mentalitet i oblikovala duša najizrazitijeg dijela Bosne, njezina muslimanskog stanovništva. Uostalom, ni mnoge druge priče, za koje bismo dali ruku u vatru, da su bosanske, nisu to, već su donesene s Istoka ili Zapada, nalik na onu o Baščeliku ili o "deranju mačke", a da i ne govorimo o satiri o pomokrenim ašlamama izmedju Fojnice i Kreševa, priči koja je nastala u Indiji i "emigrirala" na Zapad u razne zemlje, pa i u Ukrajinu i Poljsku, gdje se javlja u obliku "slivki" izmedju Mazura i Rusina.

Nastojao sam sačuvati jezik i izraz pripovijedanja, kako sam ga čuo i zabilježio. Pribilježio sam često i ime čovjeka, koji mi je dotičnu zgodu kazivao. Činim to barem početnim slovima imena i prezimena, radi prilika i neprilika, koje bi on ili njegovi u zemlji mogli imati.

Po svršenom poslu, pročitao sam stvar i posavjetovao se s dobrim poznavačima bosanskih, i napose muslimanskih prilika. Na taj način, ne samo po pripovjedaču, nastojao sam da budem što vjerniji svom izvoru i izbjegnem prigovoru pristranosti ili omalovažavanju bilo koje narodne skupine i bilo kojeg kraja.

Na kraju iskreno zahvaljujem svima, koji su me bilo na koji način pomogli pri sastavljanju i dotjerivanju ove zbirčice.

Rim, 25. ožujka 1965.

1. OJ BOSANČE, TVRDA GLAVO!

Priča ne veli, za kojeg je to sultana i paše bilo, ali to ne bi bilo teško ustanoviti. Medjutim, kako mu drago, car naumio provesti reforme u cijeloj carevini pa i u tvrdoglavoj Bosni. Valjalo je započeti od fesa, vanjskog znaka novog, naprednog vremena. Milom ili silom, valjalo je s glava zbaciti starinske turbane i drugu pokrivku, koja se u Bosni zvala "kavk" ili "kauk" (odatle prezime Kaukčija, kako se zvao jedan od vodja bosanskog otpora protiv Okupacije 1878.), i zamijeniti ih modernom "bez strehe"(1), fesom. Sve je to točno po šerijatu,(2) jer se kod klanjanja može zemlja čelom dotaći, a opet moderno i napredno. Nego, Bosna ne će za reforme ni da čuje. Sve reži na "djaur-sultana".(3)

Sultanu ne preosta drugo, nego da izabere najljućeg pašu — da li Dželaludin- ili Abdurahman-pašu, priča ne spominje — da pokori Bosnu. S pašom šale nema. Ime mu se u Carevini samo sa strahom izgovara.

Došavši u vezirski Travnik, sazva paša bosanske ajane.(4) Izvadi carski ferman, poljubi ga, razmota i pročita: kavkovi dole, a fesovi gore! Onda bijesnim pogledom, kao ris, promjeri prostranu odaju, u kojoj se skupio cvijet Bosne ponosne, pa upita:

— Ljudi, što vi velite: može li se i u Bosni provesti carski ferman?

Svi šute, mrko gledaju preda se. I šutnja je bila već odgovor.

Paši to dodija, vatra mu sijeva u očima. Okrenu se prvom, koji je sjedio do njega, starcu časne, bijele brade.

— Ihtijaru,(5) što Ti misliš? Mogu li se u Bosni skinuti kavkovi?

— Čestiti pašo, ja mislim, da mogu. Car je jači... Mogu skinuti, ali samo zajedno s glavom...

Drugačije je ispao povijesno zajamčeni saziv sarajevskih prvaka po *Serasker Omer-paši* i njegov razgovor s njima u veljači 1851., kada je on polazio na pobunjenu Hercegovinu. On, poturčeni austrijski "feljbaba-kadet" — iz Janja Gore kraj Ogulina, Mihajlo Latas, konačno je skršio Bosnu, mučke smaknuo hercegovačkog vezira Ali-pašu Stočevića, ubio mnoge narodne prvake i druge poslao u surgun(6) u Malu Aziju te u zemlji proveo sultanove reforme, barem za jedan čas. Ali prije svega toga, prošli su kroz Sarajevo oštri i okrutni carski namjesnici, i Ali Dželaludin-paša, i Abdurahman-paša, koji je pogubio mnoge sarajevske jenjičarske age i vodju im Kara Ali-agu Ruščukliju, i Mahmut-pašu, koji je kraj Sarajeva razbio i samog Husein-kapetana, Zmaja od Bosne. I konačno sâm omraženi Omer-paša, koji je nešto ranije potukao buntovne Posavljake kod Kotorskog i prekrio bojište s 2000 lješeva.

— Po sultanovoj zapovijedi ja sada odlazim na Hercegovinu. Povlačim sobom vojsku, drugu šaljem u Travnik i na Krajinu. I ne će više biti topova

(1) "streha", štit na kapi protiv sunca i nevremena; (2) islamski vjerski zakon; (3) "sultan nevjernik"; (4) prvaci; (5) ihtijar, starac; (6) surgun: prognanstvo, konfinacija.

na Gorici, da vas straše. Znam ja, medju vama ima dosta zlonamjernih ljudi, koji jedva čekaju, da se pobune. Peke, u redu, mogu oni, sad im je za to prilika. Ali, vi mene još ne poznate. Ja vam se kunem, ako se to tko usudi učiniti, eto mene opet u Sarajevu. Bundžije ću oštro kazniti, a vaš grad satrti u prah i pepeo. A sada činite, kako vam se čini najzgodnije!

Razidjoše se. Nitko ne prozbori ni riječi. I Sarajevo ostade u miru, dok je Hercegovina, i još više Krajina, krvarila.

2. KAO U HASAN-PAŠINA VREMENA

U doba Pere Živkovića i drugih loših vlada znalo se čuti u Bosni: ovo ti je opet vakat(7) Hasan-paše! Bila je to aluzija na teška vremena, puna petljanija i podvala, kada se je sva gradjanska i vojnička vlast nalazila u jednoj ruci. Veliki vezir u Stambolu bio je tada i ministar predsjednik i vrhovni vojskovodja, a kada bi za vrijeme rata ostavljao Carigrad i polazio na vojsku, ostavljao je mjesto sebe zamjenika za civilnu upravu države. Taj nije morao biti ni pošten ni pametan. Jedina stvar, koju je veliki vezir od njega tražio, bila je ta, da mu kod sultana ne potkopava mjesto, nego ga čuva, dok se vezir iz rata ne vrati.

Priču o Hasan-paši čuo sam od zemljaka A. M., komu je opet to ispričao rahmetli Mehaga Bičakčić, ravnatelj Privredno-zanatske štedionice u Sarajevu. Evo te priče:

Veliki vezir Hasan-paša bio je neobično uman i čestit čovjek, koga je uz to još resila velika skromnost i blagost. Na visoke položaje dolazili su tada samo sposobni i pošteni ljudi. Prestalo se krasti iz carske hazne.(8) Carstvo je opet počelo cvjetati i sve stvari napredovati.

Dakako, našlo se odmah zavidnika, koji su o Hasan-paši zlo govorili, rušili ga, i gledali, kako bi oni sami zauzeli njegovo mjesto. Takvo jedno fitne(9) sjedilo je uz koljeno samom padišahu(10) i iz dana u dan klevetalo Hasan-pašu sve dotle, dok sultan nije odlučio skinuti čestitog velikog vezira i tu fitniju postaviti na njegovo mjesto.

Kad je car odstranio Hasan-pašu, povuče se taj u svoju skromnu kućicu. Penzije tada nije bilo. Kako čestiti veliki vezir nije krao i kako je obilno davao sadaku,(11) ostao je posve bez para. Čim je pao sa svog mjesta, razbjegoše se njegovi prijatelji od straha. Čak ga ostavi i sama žena. "Šta ćeš ti meni", veli mu ona, "kad nemaš para! Van iz moje kuće!" I izbaci ga napolje.

Luta Hasan-paša Carigradom, gladan i u pohabanom odijelu. Jednoga dana susretnu ga njegov bivši kapidžija(12) i seiz,(13) mali ljudi i uz to siromasi. Pitaju ga, što se to s njim dogodilo. On im ispriča, kako su ga prijatelji ostavili i žena izbacila iz kuće. Ali njih dvojica bili su dobri ljudi i sažale se nad njim. I seiz mu kaže:

— Znaš šta, paša? Bio si nam dobar i nije pravo, što si doživio. Nego, slučajno je kod mene ostao onaj fijaker, u kojem sam te kao velikog vezira vozio. Ja bih kupio još par konja i vozio svijet po Stambolu pa ću te hraniti. Nemam nikoga i nisam oženjen pa ti lijepo predji u moju kuću, da nisi na cesti.

Hasan-paša prihvati i preseli svom starom seizu. Ovaj ga je hranio i dobro pazio. I bilo bi sve lijepo, da je bilo više posla za fijaker i konje. Zaslužba je bila malena i život im je obojici postajao svakim danom sve težim.

Ali i u carevini nastale su teške prilike. Nesposobni i podmitljivi ljudi dodjoše na velike položaje. Počelo se opet krasti na sve strane. I povrh svega toga dodje i rat. Velika skupoća zavlada. Carevina zapade u krizu.

Veliki vezir, prije nego što će poći u rat, zabrinut koga bi mjesto sebe ostavio da upravlja državom, sazva neke uglednike, da se s njima o tom posavjetuje. Ne mori njega toliko briga za carstvom, koliko za tim, da slučajno ne postavi na to mjesto kakvo fitne, koje bi njega tako kod cara potkopalo, kao što je on nekad Hasan-pašu.

Bude pozvan i Hasan-paša. Kad carski tatar(14) pred seizovu sirotinjsku kuću stiže, probudiše se velike nade u seizu, da bi njegov gospodar, koga s toliko muke hrani, opet mogao doći na čelo carstva. On lijepo izvuče vezirsko odijelo, očisti ga i preda Hasan-paši te mu ozbiljno kaže:

— Hajde i ti i kaži u vijeću nešto krupna i pametna! Dina mi i imena,(15) ja dalje ne mogu, zarada je nikakva!

Kad je Hasan-pašu fijakerom dovezao u dvor, isprati ga seiz unutra i sakri se, da sluša, što će se na vijeću govoriti.

Najprije je govorio novi veliki vezir. Eto, on polazi u rat i teška mu je briga, kakve korake treba da poduzme, da se carevina učvrsti u ova teška vremena i koga namjesto sebe da ostavi. O svojim pravim brigama, dakako, ne reče ni riječi.

Prvi se javi muftija.(16) Govori pametno, sipa izreke iz svetih knjiga, spominje, kako ovo i ono nije u državi u redu i kako to treba promijeniti. Iza njega uze riječ carski kajmekam.(17) I on je učen i pametan, izgori od brige za državu. Govore i drugi odličnici, ne zna se, tko bolje i ljepše. Samo Hasan-paša šuti. Seiz se pred vratima zabrinuo i uzvrtio. Što sada može reći njegov gospodar? Medju tolikim pametnim i učenim ljudima teško je biti pametan!

Na kraju veli veliki vezir:

— Čuo sam toliko lijepih i mudrih riječi, samo ništa ne čuh od svog uglednog predšasnika Hasan-paše. O što ti sada kažeš?

— A što ću ti ja kazati, koji sam se svojom brigom zabavio i iz svih državnih poslova izašao! Ja samo znam, da je zelje bilo pola groša oka, a sada je dva groša.

Kad je seiz te riječi čuo, smrče mu se pred očima. Vala, veli on, ja ću Bogu za to odgovarati, ali zbilja ne ću i ne mogu dalje! Državna konferencija, a moj Hasan-paša priča o zelju! Kakvu ja budalu hranim! Nisu ga džaba(18) ostavili i prijatelji i žena! A Hasan-paša mu mirno odgovara:

— Pusti ti to, vidjet ćeš kasnije! Nisam ja to govorio radi sebe nego radi tebe!

Zamislio se veliki vezir nakon sjednice i čita njezin zapisnik. Sve je lijepo i pametno, samo Hasan-paša o zelju. Sigurno je pomatufio.(19) Nije opasan i ne će pod njim kopati kod cara. Ali se valja čuvati onih pametnih! A ovaj stari Hasan-paša samo će mu lijepo pričuvati mjesto, dok on natrag u Stambul ne stigne, svejedno, da li kao pobjednik ili kao pobijedjeni. I tako on predloži sultanu Hasan-pašu za svog zamjenika i car ga onda takvim imenuje.

Kad je opet carski tatar stao pred seizovu kuću, izvuče ferman o imenovanju Hasan-paše velikim vezirom. Seiz zinuo od čuda, ništa više ne razumije. A Hasan-paša mu kaže:

— Ha, šta sad veliš?

— Šta velim? Vidio sam sve... Na svijetu ima dvije vrste ljudi: veliki i mali. Velik čovjek, i kada kaže nešto malena, veliko je. A mali, kad kaže

nešto velika, maleno je. Ti, i kad bi bio mali, bio si velik, a onaj veliki zaista je bio mali!

---

(7) vrijeme; (8) blagajna; (9) podlac, spletkar; (10) sultan; (11) milostinja; (12) vrata, od riječi kapija — vrata; (13) seiz, čovjek uz konje, takodjer i kočijaš; (14) glasnik, brzoteča; (15) zakletva: vjere mi!; (16) muftija, vjerski poglavar, koji daje "fetve", vjerske odluke, čast koja bi otprilike odgovarala časti biskupa kod kršćana; (17) predstojnik, viši činovnik; 18) besplatno, bez razloga; (19) podjetinjavio.

3. BAŠ JE ČOVJEK FUKARA, DOK SE BAVI POLITIKOM

God. 1934. proveo sam tri mjeseca u Carigradu. Upoznao sam se s raznim našim ljudima, bosanskim "muhadžirima".(21) Pričalo se, da ih ima 10.000, a ja vjerujem i više. Bio sam se posebno sprijateljio s časnim i umnim starcem Mehmed-efendijom Fortom, rodom Nevesinjcem. Bio je već 54 godine u Carigradu, a govorio je tako, kao da je jučer izašao iz Hercegovine. Savršeno je vladao turskim, ali opet, kako je sam rekao, poznavalo se, da je edžnebija, stranac. A kod njegove djece, koja su takodjer hrvatski govorila, već se to nije osjećalo. Mehmed-efendija upoznavao me je s važnijim našim ljudima, vodio me Carigradom, sve mi je lijepo pokazivao i tumačio. Odveo me i na grob Zmaja od Bosne, Husein-kapetana Gradaščevića, negdje daleko na Zlatnom Rogu, na Ejubu.

Mehmed-efendija otac, rahmetli(22) Salko Forta, dva put je "od Švabe" bio sudjen na smrt: prvi put uz Okupaciju Bosne 1878. i zatim, tri godine kasnije, u ustanku oko Foče i Nevesinja, kada je Austrija dizala "prvi asker"(23) u Bosni, uzimala prve bosanske novake u svoju vojsku. Oba puta bio je Salih-aga jedan od vodja bosanskih ustaša, oba puta osudjen na smrt in contumaciam. Nakon slomljenog ustanka 1881.-82., bježi Salih-aga s obitelji najprije u Crnu Goru, a onda odlazi dalje u Sandžak i u Carigrad. Bio je, doduše, dočekan od knjaza na Cetinju kao junak i prijatelj, ali je doskora vidio, da je za Crnogorce samo "Turčin" i neprijatelj. Dublje je bilo ono, što ih je rastavljalo, od onoga, što ih je vezalo.

— — — — — — — — — — — — —

Mladi Mehmed gorio je od mržnje na Austriju. Sanjao je o tome, kako da joj naudi, kako da joj se osveti. Brzo mu se i za to pruži prilika. U to vrijeme Mehmed uči na medresi,(24) pripravlja se, da postane hodžom.

Jednog dana stiže mu pismo nekih srpskih prvaka iz Mostara, koji su dobro poznavali Mehmedovo raspoloženje. Mi ovdje spremamo — pišu mu — veliku demonstraciju protiv Švabe, da pokažemo, da Bosna nije bečkog ćesara već svijetlog padišaha. I zato bi trebalo da nam pomognu i braća muslimani. Oni to ne će, znamo mi, osim ako im stigne poruka iz Stambula, da dodju na tu priredbu. Mehmede, piši!

Jasno je, zašto muslimani nisu htjeli zajedno sa Srbima, ma koliko ovi pričali o vjernosti sultanu. Sva je "vjernost" bila u tomu, da se Švabo izgura iz Bosne, a onda ona osta ne sultanova već srpska. Tako osjeća cijela Bosna i tako se vlada. Ali mladi i žegarni softa Mehmed ne misli tako daleko. Njemu je dosta, da Austriji učini neko zlo.

— Sjednem ja — priča Mehmed-efendija — i napišem deset, petnaest knjiga (25) u Mostar, prvo begu Lakišiću, pa Hamziću, pa Komadini, pa Kalajdjiću, pa Efici i ne znam sve kome. "Selam ti je, Šaćirbeže, od mene

Hadži Selimbega Šahinpašića! Čujemo, da naša braća, pravoslavni rišćani, spremaju plahu "zabavu" protiv Švabe u Mostaru. Svi, koji ste pravi muslimani, navrvite na ovu skupštinu. Neka Švabo vidi, da zemlja nije njegova već sultanova". I na kraju potpis: Hadži Selimbeg Šahinpašić. U drugoj knjizi drugi potpis: Ahmedbeg Firdus, u trećoj treći i tako redom. Uvijek, ko bojagi, drugi čovjek, a ista jazija.(26)

I dogodi se nešto nezapamćena: muslimani u velikom broju dodjoše na srpsku demonstraciju. Jasno, austrijske vlasti se zabrinuše. Poslaše svoje "špiclove", turski se veli hafije, da pronjuškaju po čaršiji i pronadju, kako se to moglo dogoditi.

Nije trebalo dugo tražiti. Neko se izlanu: knjiga iz Stambula! Daj amo, veli policija. A onda ide drugome: daj onu knjigu iz Stambula! Čovjek misli, da policija sve zna i vadi pismo. Za kratak čas skupiše svih onih 10, 15 knjiga. Poslaše ih austrijskom konzulu u Carigrad, da im pronadje pisca. I što ću ti puno govoriti: mene zbajbučiše.(27)

Sjedim ja tako u bajbuku i sve nešto mislim: jesam li dobro učinio ili nisam. Znaš, čovjek ti u bajbuku ima puno vremena.

Nego, malo dana kasnije, otvori se kapija na zindanu.(28) Upade unutra carski čovjek, sav u zlatu. Bio je to bimbaša,(29) sultanov adjutant. Tako mi je kasnije rekao.

Kako udje, pljesnu rukama i povika:

— Ko je ovdje softa Mehmed?

Ja ustanem, odvalim patu,(30) i kažem:

— Ja sam, gospodine.

— Slušaj, Mehmede, — veli mi on — bi li ti htio da budeš k'o jedan mubašir od mejtefa?(31)

Ja zinem od čuda. Sigurno se čovjek sa mnom sprda. Ili je možda pobenavio?

— Ja još učim medresu, nisam ništa svršio. Sirotinja sam, em i sjedim u hapsu. A opet, ne bi trebalo od mene praviti takve lakrdije!(32)

— Nikakva lakrdija, Mehmede! Evo čuj! Sjedi čestiti padišah iza iftara(33) i čita djeride.(34) I načita: zbajbučilo softu Mehmeda, jer se je bavio politikom. Car se onda nasmija i reče: baš je čovjek fukara,(35) dok se bavi politikom! Nego, bimbaša, skoči der ti dole u hapsanu i daj čovjeku komad hljeba u šake. I ne će se on više baviti politikom! Eto, zato sam ti ja amo i došao!

— Ha, onda je to tako? E dobro, onda prihvaćam.

Odmah me pustiše iz bajbuka. Postadoh nazirom(36) od mejtefa.

A onda nastavi najprirodnijim glasom kao da se stvar sama od sebe razumije:

— I, doga mi, nisam se više bavio politikom.

Skinuvši s anegdote njezin orijentalni kolorit, vrijedi ona i za po koju drugu prijestolnicu. I za po kojeg političara.

---

(21) izbjeglica, iseljenik; (22) umrli, pokojni; (23) vojska; (24) srednja vjerska škola; (25) pismo; (26) rukopis; (27) uhapsiti; (28) tamnica; (29) "glavar od tisuće", bojnik, major; (30) pozdrav, duboki poklon; (31) nadzornik niskih vjerskih škola; (32) šala, komedija; (33) objed; (34) novine; (35) siromah; (36) nadzornik.

4. ZAŠTO JE SVIJET SELIO U TURSKU?

Bilo je negdje 1905. ili 1906. U Turskoj je djelovalo više žandarmerijskih časnika raznih evropskih velesila. Zadaća im je bila, da reformiraju turske žandarske odrede i podignu ih na evropsku razinu. Krvavi dogadjaji nakon Ilindenskog ustanka u Macedoniji bili su još svježi. Evropska je javnost tražila bezodvlačne reforme, posebno u upravnoj i sigurnosnoj službi Turske. Medju austrijskim časnicima žandarske struke bilo je i nekoliko Hrvata. Na čelu im je bio pukovnik Salis sa sjedištem u Solunu. Medju ostalim bio je tu i bosanski Hrvat Čedomir U., kojemu i zahvaljujemo ovu crticu.

— — — — — — — — — — — — —

Putovao je češće po službenom poslu okolicom Skoplja, gdje je i sam služio. U Berovu, najvećem selu kaze (kotara) Pehčevo, bili su sami Bugari, osim tri-četiri muslimanske kuće. Č. je uvijek odsijedao kod Salih-efendije, mjesnog hodže, rodom Bošnjaka. Zapravo, nije on ni bio pravi hodža, nego je samo za nevolju vršio hodžaluk,(37) jer tih nekoliko kuća nije moglo hodže izdržavati. Jednog dana reče mu Salih-efendija:

— Hoćeš li vidjeti jedno bosansko selo? Ono je blizu Strume i ima 60 kuća, sve samih naših ljudi.

Naš časnik pristane. Najave svoj dolazak u selo nekoliko dana ranije. Selo se zove — ili se onda tako zvalo — **Bezgać**, valjda uspomena, u kakvom su stanju pobjegli iz Hercegovine nakon ustanka god. 1881-82. Narod bi rekao: što je ruha — na meni je; što je kruha — u meni je! Svi su stanovnici mjesta bili Hercegovci, ali to Turci ne razlikuju; za njih su svi oni Bošnjaci. Samo jedan je bio iz Foče, ali je i ona stara Hercegovina, sve do Švabe.

U selu je najzanimljivija osoba Medžo. On je "firal", bjegunac iz austrijske vojske. U selu je vršio službu bekčije, poljara. Slovio je kao neobično hrabar čovjek. Da Medžo susretne u planini deset komitadžija, priča se u selu, on bi prvi na njih udario. Č. je svakako želio s njim razgovarati.

Jednog dana stigoše najavljeni gosti u selo: Salih-efendija, naš austrijski "bimbaša" i njegov vjerni pratilac, turski žandar. Dočeka ih muktar.(38) Sjahaše i odoše u izabranu, prvu kuću u selu, čistu i urednu, jer je tu valjalo i prenoćiti. Kuća, kao i sve ostale u mjestu, nije imala drvenog poda, nego tek nabijenu zemlju. 15 ili 20 seljana je čekalo na musafire,(39) da s njima zajedno večera. Ljudi su govorili samo hrvatski. Turski nisu ni znali, osim što su miješali koju tursku riječ više nego nekada u Hercegovini u svoj čisti hrvatski jezik.

Razgovor se vodio najviše o životu novih useljenika u Turskoj, o njihovim prilikama i neprilikama, nadama i uspjesima. A onda o starom, rodnom kraju. Nije smio pofaliti ni guslar u tako odličnom skupu. Sjećao se starih junaka, redom muslimana. Počeo je s pjesmom o Kraljeviću Marku i Musi Kesedžiji, da završi negdje s Mustajbegom ličkim, Budalinom Talom i braćom Hrnjicama, Mujom i Halilom. — Gost pita:

— A gdje je Medžo,

— Mučno da on dodje! On je firal iz Švabina askera.(40) Pobjego je s ruzakom(41) i bolčakom,42) pa se boji. Sada su sultan i bečki car prijatelji. A ti si, gospodine, Švabin bimbaša!

— Neka samo dodje, nek se ne boji! Kunem se Indjilom.(43) ne će mu se ništa dogoditi!

Bila je to teška zakletva, koju svi razumiju. Muslimani se u Bosni kunu Musafom, svetom knjigom, ili "dinom i imanom", svojom vjerom. Sve same teške zakletve.

I Medžo dodje. Na nogama je, stoji medju svijetom, iz poštovanja.

— Otur!(44)

Kad bimbaša veli, to je zapovijed. Medžo sjede. Pita ga, kako je bježao i zašto.

— Eto kako! Bio sam na Drini s torbakom i puškom. Imao sam nijet(45) bježati u Tursku. I kad sam bio već blizu granice, opazim stražu. Sakrijem se pod ćupriju, dok straža nije daleko odmakla. Jer da su me onakvog uhvatili, s puškom i torbakom, znali bi, da hoću bježati. I objesili bi me. A to je smrt najsramotnija. Kasnije sam se izvukao ispod mosta i sretno stigao u Tursku.

— A zašto si bježao?

— Zašto? U vojski je bio oštar zapt, nije kao nekad u Bosni za turskog vakta.(46) Tako i treba, ja za to nisam ni bježao. Nego jedna druga stvar. Mi muslimani imali smo svoj kazan. Svoju posebnu hranu, po islamskom zakonu. Neko reče: sve mi se čini, hodža, da švabo baci u naš kazan krmsku mast. A ja to k'o dobar musliman nisam mogao kabuliti.(47) i zato sam bježao.

"Švabin bimbaša" mu tumači, da to ne će biti tako, jer bečki car poštuje sve vjere. I razgovor se nastavi baš u tom pravcu.

— A kako žive muslimani u Bosni? — pitaju Bezgaćani.

— Evo kako! kad je Austrija ušla u Bosnu, našla je u Sarajevu 121 džamiju. I danas stoji svih 121. Istina, neke su batal-džamije,(48) i prazne su, ali i one stoje. I mezarluci(49) u Sarajevu stoje kao i prije. Kad je Švabo počeo dizati prvi asker u Bosni, imao je najprije četiri tabora(50) bosanskih soldata. A sada ih je četiri alaja(51) s četiri hodže. A ako se alaj podijeli, pa jedan tabor na jednu stranu, a tri na drugu, onda obe strane moraju imati svaka svog hodžu. U Sarajevu je Bećiragić tabor-imam.(52) Evo vam ovdje njegova slika!

Ljudi slušaju napeto, s nekom tugom. Oni su radi dina,(53) isto kao i Medžo, ostavili svoj rodni kraj. Ali i srce im je ostalo u hercegovačkom kršu. Otežući, kao s nekim žaljenjem rekoše:

— Pa nama su drukčije kazivali!

---

(37) hodžinska, dušobrižnička služba; (38) seoski knez; (39) gosti; (40) vojni bjegunac; (41) ruksak, torbak; (42) bojoneta; (43) Evandjelje; (44) Sjedi!; (45) namjera; (46) vrijeme; (47) kabuliti — prihvatiti, podnijeti; (48) ruševne džamije; (49) groblja; (50) bojna, bataljon; (51) pukovnija; (52) vojnički svećenik; (53) vjera.

5. PRIČA O BISMILETU(53)

Živio u Stambolu siromašan hamal.(54) Radio je po vas dan, znojio se i mučio, a ipak nije nikad toliko zaradio, da bi mogao nahraniti cijelu obitelj. Uvijek je netko morao ostati bez ručka i večere; prvi dan on, drugi dan žena, pa onda jedno dijete, pa drugo, treće i tako redom, dok opet red ne bi došao na oca i majku.

Dodijalo to jadnom hamalu pa pošao u džamiju, da se pomoli Bogu i zatraži Njegovu pomoć u toj svojoj nevolji. I kad udje, stiže upravo na vaz,(55) koji je hodža s ćursa(56). držao.

— Braćo muslimani, nikakvi mi nismo vjernici! Jer da samo izgovorimo bismilet s tvrdom vjerom u srcu, mi bismo mogli u firalama (57) preći preko mora.

Hamal se udari šakom u čelo i pomisli, kolike je on samo pare izgubio, što to prije nije znao: svako jutro dva groša za ladju, dok se u Stambol doveze, i dva groša natrag. Četiri groša su oka(58) kruha, pa tako nije trebao nitko gladovati. E, sad on zna, što mu je činiti, da post prestane u njegovoj kući.

Vraćajući se kući, stiže do mora. Izgovori on lijepo svoju molitvu i bez oklijevanja zakorači na more. Bez poteškoća predje preko njega, kao da ide po tvrdoj cesti. Sutradan opet, idući zorom na posao, predje preko mora i navečer se opet preko njega vrati kao po suhom. I tako je dalje išlo svaki dan.

Sada već nitko u kući nije morao postiti. Novaca nije manjkalo, hljeba je bilo na pretek.

Čekao hamal, da ga žena upita, odakle njemu odjednom tolike pare. Ali ona samo mudro šuti. Hamal nije mogao više izdržati nego joj reče jednog dana:

— Ženo, pa ti mene ništa ne pitaš, što se to sa mnom dogodilo, da sada toliko para kući donosim! Zar nisi ništa primijetila?

— Jesam, kako nisam! Ama sam mislila, da je bolje, da te za to ne pitam. Pa što se to dogodilo?

— Eto, ja otišao u džamiju i poslušao vaz jednog dobrog vaiza.(59) On je kazao, da tko izgovori s čvrstom vjerom samo jedan bismilet, može u firalama preći preko mora. Ja to svako jutro i svaku večer učinim i velike pare zaštedjujem.

Žena malo promisli i kaže:

— Mi moramo nekako zahvaliti tom dobrom hodži. Nego, znaš šta, ja ću spremiti dobru večeru pa ti njega lijepo pozovi, kad nam je toliko dobro učinio.

(Onaj, koji mi je ovu priču ispričao, A. M., dodade staru, mudru izreku s Istoka: A zna se, da hodže svih vjera vole biti pozvani na dobru večeru.)

Ode opet hamal u džamiju i pričeka, dok nije hodža svršio molitvu. Ispriča mu, kako je slušao njegov vaz i kako se držao njegova savjeta pa je sad kuća puna hljeba i para. I zato ga poziva na večeru, da mu na svemu zahvali. Hodža je bio zadovoljan i prihvatio poziv. Nije se mnogo interesirao, kakav je to vaz bio i kakav je on savjet davao.

Tako se njih dvojica upute prema hamalovoj kući. Stigoše do mora. Veli mu hamal:

— Bujrum,(60) hodža!

— Šta bujrum? (Hodža gleda u more i čudi se, ništa ne razumije).

— Znaš, ja stanujem tamo, na drugoj obali.

— A gdje ti je ladja?

— Kakva ladja? Baš si ti hodža zaboravan!

— Nisam ja zaboravan, već si ti mahnit!

— Kako mahnit? Ja sam samo htio tebi dati čast, da ti prvi ideš.

I onda hamal lijepo ispriča, što je naučio iz hodžina vaza i kako on svaki dan ide u kundurama(61) preko mora, a da se ne smoči.

Sada se i hodža dosjeti jadu, ali ne može natrag.

— Jest, jest, ono je tako! Ali znaš, da sam ti već odavna zabacio taj adet, da tako idem preko mora. Nego, hajde ti prvi, pa ćemo vidjeti!

Hamal izmoli molitvu i podje kao i svaki dan preko mora. Kad je bio pedesetak koraka odmakao od obale, vikne hodža stojeći na suhu:

— Idi ti, dragi moj, svojoj kući i lijepo večeraj sa svojom ženom i djecom. Ti si to i zaslužio, dobar si čovjek. Ti sa svojim bismiletom možeš preći preko ovog mora i preko drugog, još širega. A ja sa svojim bismiletom ne mogu preći ni preko potoka...

— — — — — — — — — — — — — —

Tko da se kod ove lijepe priče ne sjeti Petra na uzburkanom Genezaretskom jezeru? Islam i kršćanstvo ima jednako uvjerenje o moći molitve, izrečene s čvrstom vjerom, koja i bregove prenosi i ide po moru kao po suhom.

---

(53) Bismilet, islamska molitva: Bismillahi arahmani irahim... U ime Boga milosrdnoga i dobrostivog...; (54) nosač; (55) propovijed; (56) ambon, propovjedaonica; (57) cipele; (58) oka, otprilike kilogram i četvrt; (59) propovjednik; (60) izvoli!; (61) cipele.

6. IMA LI BOG ADET NASMIJATI SE?

Jedini čovjek, koji je s dragim Allahom razgovarao, bio je Musa Pejgamber.(62) U razgovoru usudi se Musa Pejgamber zapitati:

— Dragi Allahu, imaš li Ti adet(63) gdjekada se nasmijati?

— Nejman.

— Dobro, ali recimo, kada bi Ti imao taj adet, na što bi se mogao nasmijati?

— Na dvije stvari. Prvo, kada ja odlučim uništiti jednog čovjeka ili skupinu ili devlet,(64) a ljudi se stave na to, da ih brane. A drugo, kada ja odlučim, da spasim jednog čovjeka, grupu ili državu, a ljudi skoče, da ih unište. Na te dvije stvari mogao bih se nasmijati.

Kolika je mudrost u tomu!

---

(62) Mojsije, prorok; (63) običaj; (64) država.

7. MILOSRDJE, A NE ŽRTVA

Bio je jedan vrlo pobožan imam,(64) koji je neprestano na to mislio, kako bi Bogu u čast podigao lijepu džamiju. I ako nije bio siromašan, počeo je na sebi jako štedjeti. Za džamiju je trebalo mnogo novaca.

Kada bi hodža prolazio ispred aščinice(65) i ugledao vruć burek(66) ili pilav,(67) koji su mu se svidjali, rekao bi sam sebi: Već sam jeo! A onda bi odbrojio onoliko novca, koliko je to jelo koštalo, i stavio u drugi džep uz riječi: Ovo je za džamiju! — I tako je to išlo iz dana u dan. Hodža se tanjio i sušio, ali nije popuštao. Prema sebi nije poznavao obzira.

U tom se džamija, pod rukom jednog vrsnog neimara,(68) već počela graditi. Imam je svakog dana obilazio gradnju i za svoju džamiju sve oštrije postio. A ona je rasla kao iz vode.

Konačno je džamija bila gotova. Bila je vrlo lijepa. Svijet je dolazio i divio joj se. Starom imamu su svi čestitali na tako krasnom i Bogu ugodnom djelu.

Džamija se jednog dana proklanja.(69) Na svečanost dodje mnogo naroda. Hodža sja od radosti. Zahvaljuje Bogu, što mu je dao, da ispuni svoju najveću želju i dočeka svršetak gradnje.

Sutradan zorom, prije svih drugih, poranio imam u džamiju, da se opet moli Bogu. Odjedamput, prividno bez ikakva razloga, sruši se džamija. Imama izvukoše teško ranjena ispod ruševina. On, onako izranjen, zaziva sud i zaptije,(70) da hapse neimara, koji je krivac tolike nesreće. A onda se primiri, zašuti i utonu u molitvu. Nakon izvjesnog vremena, kao da se prenuo iz sna, progovori ljudima oko sebe:

"Pustite na miru i sud, i zaptije, i neimara! Meni je Bog dao svoje prosvjetljenje. Sada znam, zašto se je džamija srušila. Ne želi dragi Allah, da se čovjek za njega toliko muči. I on nije htio primiti džamije, za koju sam ja toliko pretrpio."

Malo zatim stari, pobožni imam izdahnu.

— — — — — — — — — — — — — — —

Svijet vjeruje, da se je ova lijepa legenda negdje i dogodila.

A nama padaju na pamet riječi Svetog Pisma: "Milosrdje ja tražim, a ne žrtvu". U toj riječi sav je sadržaj ove legende.

---

(64) dušobrižnik; (65) orijentalni lokal, u kojem se može naručiti jelo; (66) pita s mesom; (67) jelo od riže; (68) arhitekt, graditelj; (69) prvi put klanjati u novoj džamiji i tim je otvoriti za bogoštovne svrhe; (70) redarstvenici.